

УДК 241.513

Юлія Ковальчук*(м. Львів)***ФЕНОМЕН ЛЮБОВІ У ФІЛОСОФІЇ СТАТІ МИКОЛИ БЕРДЯЄВА**

У статті здійснюється філософський аналіз феномена любові крізь призму філософії статі, представника релігійно-екзистенціалізму – Миколи Бердяєва. У контексті любовної проблематики досліджується суперечність індивідуального та родового начал, утверджується метафізика статі, розглядається ідея андрогінності як пізнання досконалої індивідуальності.

Ключові слова: *родова любов, статі, індивідуальна любов, екзистенціалізм, ерос, андрогін, творчість, свобода.*

Микола Олександрович Бердяєв – відомий представник російського екзистенціалізму, релігійний мислитель, формує свою концепцію любові зусиллями особистості із «глини» творчості, надаючи їй при цьому метафізичного визначення. Поштовхом до філософії любові, а відтак, проблематичним поняттям, що підштовхнуло філософа до роздумів у сфері любові, стає «статі». «З ранніх літ запитання про статі здавалося мені страшним і важливим, одним із найважливіших у житті. З цим пов'язано дуже багато в мене переживань, – важливих і вагомих для всього існування» [3, с. 21]. Варто зауважити, що проблема статі постає перед індивідом, будучи зумовленою дуже інтимною стороною його існування: філософ не обмежує свій пошук теоретичними міркуваннями, які втрачають свою вагу перед вторгненням життєвих реалій, що часто пов'язані з практичною доцільністю. Екзистенціалізм потребує моменту «прожиття», а не тривалого абстрактного теоретизування.

Відтак Микола Бердяєв приходять у своєму мисленні до філософії любові не випадково, а через власні переживання, які з кожним наступним кроком його напруженої рефлексії пов'язувались із проблемами, що відкрив досвід людства протягом останніх століть. Поняття «статі» стало тим місцем у філософії російського екзистенціаліста, з якого бере свій початок і двояке розуміння

любові (родова та індивідуальна), і через яке розглядається проблематика шлюбу, сімейних відносин та дітонародження, і проблема андрогінності, що має метафізичний характер. Концепція любові Миколи Бердяєва побудована на смисловому зв'язку таких понять, як «любов і стать», «любов і особистість», «любов і свобода», «любов і творчість», «любов і індивідуальність (андрогін)».

Великий вплив на формування філософських ідей Бердяєва у сфері філософії любові здійснив російський письменник та публіцист Володимир Розанов. Відверті та критичні виступи Володимира Розанова проти традиційного християнського розуміння статі як знаку гріховності людського роду та його заяви про те, що питання про стать – основне життєве запитання, не лише викликають зацікавлення у Миколи Бердяєва, але й знаходять своє прийняття та схвалення.

Проблему статі й любові Бердяєв ставить у зв'язок з боротьбою двох протилежних метафізичних начал – особистого і родового. «У світовій історії статевої любові тісно переплітаються два антагоністичні начала – любов особиста і любов родова, сила надприродна, божественна і сила природна, емпірична зв'язаність» [1, с. 33]. Відтак відбувається відрізнення не лише Афродіти небесної (любові особистої) від Афродіти протонародної (любові родової), але й статі від роду і любові від родового інстинкту. За таких обставин суперечність родового та індивідуального у любові набуває смислу і для Миколи Бердяєва. Традиційне трактування християнською доктриною любові тілесної як чогось гріховного, а статі як знаку гріховності в людині, допускаючи лише одне виправдання для любові між чоловіком і жінкою – дітонародження, продовження роду, російський екзистенціаліст не лише піддає критиці, говорячи про лицемірність такого трактування, але й звинувачує у демонічності статі. «Аскетичне християнське вчення допускає статева любов лише як слабкість гріховної людської природи. Так і залишилась статева любов слабкістю, соромом, майже брудом» [1, с. 29], а проте, «...ми спокійно продовжуємо грішити, поринати в нечисті радощі і брудну солодку пристрасть, позаяк нам, слабким людям, не досягнути ідеалу» [1, с. 29]. Статева любов, ув'язнена всередині людини релігійним осудом, перетворилась на хворобу, що втомлює та завдає мук. Філософ наголошує, що трагедія статі – це найстрашніше у житті, а відтак, статева любов не може бути вилікувана релігійним виправданням дітонародження, як продо-

вження роду. Вона потребує «вакцини»: релігійного освячення. Адже релігійна свідомість проблему статі поставила у залежність від дуалізму духу та плоті, надала їй вульгарного визначення, зв'язавши її із гріховністю плоті, і тим самим допустила метафізичну помилку. «Плоть є так само метафізичною і трансцендентною, як і дух, і плотська статевая любов має трансцендентно-метафізичне коріння» [1, с. 30].

Філософія любові Миколи Бердяєва «зв'язує» статі та любов із таємницею розриву у світі та таємницею всякого єднання, із таємницею індивідуальності й безсмертя. Філософ любові вказує на шлях Еросу – шлях індивідуальності, але водночас, не обділяє увагою Афродіту вульгарну – шлях родової статевої любові, протиставляючи один одному ці два шляхи. «Родова статевая любов дробить індивідуальність, прагне до безсмертя роду, до створення багатьох недосконалих істот, а не однієї досконалої істоти, до хибної безкінечності, до вічного повернення. Істинна любов, що перемагає статі, повинна направити всю людську енергію всередину і всередину вічності, а не ззовні і вперед у часі» [1, с. 34]. Родова статевая любов є ілюзорним з'єднанням статей, яке виникає внаслідок бажання подолати розрив, а як говорив Мігель де Унамуно: «... те, що з'єднує тіла, роз'єднує душі» [6, с. 212], тому єдина і повна, досконала і вічна індивідуальність у ній не досягається. Людина, яка не здатна стати досконалою індивідуальністю, подолати трагічний розрив статей, досягнувши містичного злиття, втамовує свій біль через народження нащадків, які несуть у собі потенційність досконалої індивідуальності, досягнення вічності. Відтак народження стає дробленням індивідуальності, розпадом її на частинки, визнанням неможливості нею досягти досконалості, пропонуючи своїй частинці продовжити за неї шлях до досконалої індивідуальності та досягти мети цього шляху. За таких обставин відбувається певна «заміна досягнення одного успіху у вічності, множинними успіхами у часі» [1, с. 34].

У контексті проблематики дітонародження, змінюється і саме призначення жінки, її індивідуальне покликання. Це покликання філософ бачить «не в народженні і вигодовуванні дітей, а в утвердженні метафізичного начала жіночності, яке покликане зіграти творчу роль в ході всесвітньої культури, у втіленні смислу всесвітньої історії» [1, с. 57]. Культ жіночності, урівнюючись з чоловічим культом мужності, не уподібнюється йому, чого прагне жі-

ноча емансипація. Навпаки, рівність жіночого і чоловічого начал здійснюється внаслідок рівності своєрідних цінностей, а сама полярність статей стає силою тяжіння один до одного, за якої вони зливаються в досконалу індивідуальність. Одна половина, наприклад жіноча, без іншої – чоловічої, не здатна реалізувати свою індивідуальність. Відтак цінність однієї статі якраз і полягає у її відмінності від статі протилежної, і як цінності вони рівні між собою. Без урахування своєрідності, рівність шляхом уподібнення стає хибною ідеєю, про що мають пам'ятати популяризовані сьогодні гендерні рухи та жіноча емансипація.

Родова любов, на якій закладений фундамент родової сім'ї, централізує поняття підкорення жіночого начала чоловічим. Сімейні відносини будуються за принципом владарювання, панування чоловіка над жінкою, за якого рівність втрачає сенс. З родовим безособистісним статевим началом, Микола Бердяєв пов'язував всі форми сім'ї, форми власності та соціальні форми з'єднання людей. «Питання статі тому і має таке безсмертне значення, що навколо нього, навколо сімейної статі утворилась і розвивалась власність» [1, с. 48]. А сім'я, тісно зв'язана із власністю, завжди спустошує особистість, приземлює пориви особистості до вічності стихією соціальної і природної необхідності. Тому через сімейні відносини соціально, морально і релігійно виправдовується грішне статеve життя через дітонародження, продовження людського роду. Відбувається певна легітимізація статевого акту через сімейні відносини, за допомогою яких суспільство здійснює контроль над особистим. Але таємниця статевої любові, в яку повірені лише двоє, недосяжна для суспільства. Тому, сім'я, залишаючись формою соціального пристосування, за Миколою Бердяєвим, створюється велінням роду і не має нічого спільного із істинними почуттями, ім'я яким «любов». Історія соціальних відносин багата прикладами примусових шлюбів, які створювались на основі економічної вигоди, за якої свобода залишається за межами можливого.

Сьогодні шлюб залишив за собою комерційний характер, але особистість зважується на створення сім'ї на основі економічної вигоди у своїй свободі: відбувається певна раціоналізація життя. За таких обставин, шлюб залишається осторонь таємниці статевої любові. Безперечно, образ Анни Кареніної чи мадам Боварі, які прагнули суспільного визнання їхнього права на власну свободу, залишається у минулих століттях, але навіть сьогодні, а особливо

це актуально для українського сьогодення, жінка занурена у сімейні реалії настільки, що часто несвідомо виконує роль власності: спочатку чоловіка, а потім дітей. Використовуючи відомий вислів В'єрджинії Вулф: «У кожній жінки, якщо вона збирається писати, повинні бути кошти і своя кімната» [5], констатуємо, що в кожній жінки обов'язково має бути власний простір.

Микола Бердяєв наголошує, що покликанням жінки є втілення вічної жіночності у світі. «Жінка, яка здійснює своє покликання, може зробити великі відкриття, які не здатний зробити чоловік. Тільки жінці можуть відкритись деякі таємниці життя, тільки через жінку може відкрити їх чоловік» [1, с. 58]. Чоловік ніколи не зможе досягнути таємниці індивідуальності та всесвітнього злиття у любові без жінки. А як стверджує філософ, жіноче начало не розкривається у сім'ї: для нього родова любов діє як отрута, за якої відбувається дроблення індивідуальності через дітонародження.

Досконала індивідуальність, як зауважує Микола Бердяєв, не народжує і не вмирає. Не народжує, не дробиться на недосконалі частинки, бо не вмираючи, їм не потрібно продовжуватись через народження із себе цих недосконалих частинок: вона залишається навіки такою, якою вона є. Досконала індивідуальність досягається лише внаслідок подолання розриву між статтями, а відтак, подоланою має бути сама стать, бо «стать – це розрив» [1, с. 37]. Як вже вище зазначалось, стать перемагає істинна любов – Афродіта небесна. Стаючи на шлях надприродної, божественної любові, людина прагне досягнути досконалої індивідуальності, подолавши стать. Проте тут має місце певне уточнення, адже, за таких обставин, набуває абсурдності критика Миколи Бердяєва, спрямована проти трактування християнською доктриною статі як чогось гріховного. Абсурдним стає і розанівський орієнтир відновлення святості статі. Для чого заперечувати гріховність чи надавати святість статі, яка має бути подоланою, як перешкода становлення досконалої індивідуальності? Річ у тому, що «подолання статі є утвердження статі, а не заперечення, є творче з'єднання статей» [1, с. 37]. Любов, яка прагне подолати розрив, утвердити індивідуальність – Ерос, істинна любов, особиста любов, містична та надприродна, і саме з нею пов'язана таємниця індивідуальності та безсмертя.

Одним із центральних понять у філософії любові Миколи Бердяєва є об'єкт любові. Варто зазначити, що подолання розриву та

досягнення досконалої індивідуальності без об'єкта любові стає неможливим. Таким чином, персоналізм Бердяєва немислимий без філософії любові, що ще один раз доводить детермінованість рефлексії над феноменом любові. Бердяєвський об'єкт любові повністю відмінний від к'єркегорівського, оскільки для естетика важливість молоді дівчини полягає у його почуттях, які спрямовані на неї. Щодо нього вона займає місце зовнішньої причини, зовнішнього подразника, від дії якого виникли його почуття. Цінними для нього якраз є його почуття та бажання, і тільки його. Як тільки дія подразника припиняється, естетик забуває про цей подразник, вирушаючи на пошуки нового безликого об'єкта любові. Безликість затверджує змінність, водночас нівелює, редукує статус молоді дівчини до «речі» – відбувається втрата особистості в любові і самого смислу любові. Для Йоганнеса-естетика Корделія теж означає змінність, визначену моментом набуття «буття-для-себе». Бердяєвський об'єкт любові несе у собі незмінність та напередвизначеність, яка не залежить від людини.

Об'єкт любові російського екзистенціаліста ризниться і від об'єкта іспанського екзистенціаліста – Мігеля де Унамуно. Для Унамуно-і-Хуго об'єкт любові має мати лише одну властивість – бути здатним співстраждати. Страждання є тією точкою, з якої починається рух духовної любові. Унамунівський індивід страждає сам, персоналізує об'єкт любові і співстраждає з ним, досягаючи злиття душ через співстраждання. У концепції любові Миколи Бердяєва особистість утверджує стать, долає розрив через містичне злиття, досягаючи досконалої індивідуальності. Хоча у філософії любові російського екзистенціаліста проблематичним поняттям, від якого він відштовхується у своїх роздумах, є «стать», а не «страждання», проте любов за своєю природою теж постає трагічною.

Трагічність любові виявляє себе якраз у контексті свого об'єкта: любов дробиться в емпіричному світі об'єктів любові. «Любов, в якій об'єкт любові дробиться, і сама вона розпадається на перехідні моменти, завжди є фетишизм у любові, хвороба нашого духу і нашої плоті» [1, с. 40]. Явище цієї хвороби – фетишизму в любові, який проявляє себе через об'єкт любові, оскільки за таких обставин любов спрямована не на цілу людину, «органічну особистість», а на частину людини: очі, руки, ноги, певна риса характеру, постава, волосся, губи, вимова та ін. Відтак втрачається індивідуальність

людини, немає цілісного відчуття особистості коханої людини. Микола Бердяєв зауважує, що цією хворобою фетишизму в любові хворіють більшою чи меншою мірою, майже всі люди сучасного йому часу. Не має в собі такої властивості, як випадковість, фетишизм в любові є і сьогодні – в ХХІ столітті.

Практикуючи фетишизм в любові, людина розтрачує всю божественну силу Ероса на людей, у яких, наче в дзеркалі, відбиваються частини того єдиного, істинного, саме їй призначеного об'єкту любові, на пошуки якого часто не залишається сили, терпіння і віри. А це приводить до трагічного завершення, бо людина залишається самотньою, попри те, що «у кожної душі є своя, призначена у світі, єдина рідна душа, доповнення до цілої індивідуальності» [1, с. 41] і «справжня любов виникає тоді, коли зустріч не випадкова і є зустріч судженого і судженої» [2, с. 201]. Подолання фетишизму є шлях до тасмниці індивідуальності, до безсмертя, до реально-містичного відчуття і утвердження особистості. Тільки сила Еросу, яка відчуває цілісність особистості, божественна сила індивідуально-містичної любові, може вивести людину із самотності, здолати пусту безодню між людьми, які кохають один одного. Людині потрібно обов'язково знайти і полюбити своє друге «я», якому вона говоритиме «ти», цілу особистість для містично-любовного злиття всіх істот світу, а не для «створення родової сім'ї, завжди егоїстично замкнутої, світу протилежної, що особистість поглинає» [1, с. 2]. Лише утвердивши у собі свою стать, знайшовши своє друге «я», людина може пізнати досконалу індивідуальність, образ і подобу Божу в людині – андрогіна.

Андрогінність стає останньою сходинкою еманациї людини у статевій любові, крізь яку «червоною ниткою» статі зв'язується свобода та творчість. Проте, на відміну від двочленного з'єднання розірваних чоловічої і жіночої половин, про яке говорить Платон у «Бенкеті», Микола Бердяєв уявляв чотирьохчленне з'єднання: чоловічого начала чоловіка із жіночим началом жінки та жіночого начала чоловіка із чоловічим началом жінки. Це слугує яскравим доказом спадковості ідеї андрогінності Якоба Бьоме, який був представником алхімічного вчення. Згідно з алхімією, «Антропос – перша людина, яка символізується через чотири елементи, подібно lapis, який має таку ж структуру» [7, с. 370]. Якоб Бьоме, уважаючи наявність жіночого та чоловічого начал в Адама, визнає його як юнака та діву в одному обличчі – в обличчі андрогіна.

Падінням андрогіна була втрата діви-Софії – премудрості Божої та виникненням жінки-Єви. Микола Бердяєв зауважує важливість розмежування Якобом Бьоме діви та жінки, адже з цього розмежування повстають два культу: вічної жіночності та культу чистої Діви. Перший оспівує жінку, створену для цього світу, яка є «дружиною світу цього» [4, с. 96], а другий – вічну чистоту (цнотливість) людську, яка не може бути нічиєю дружиною, бо є Софією – премудрістю Божою. Культ вічної жіночності, успадкований від Володимира Соловйова, займає важливе місце у творчості Микола Бердяєва, однак філософ наголошує, що цей культ стосується людини, від якої відділилась діва-Софія. Він тісно пов'язаний із «релігійними елементами жіночого божества: до чистого культу Діви Марії легко змішується ідеалізація Єви жінки» [4, с. 97]. А за таких обставин, християнська містика все ж залишається у вимірі статевої полярності. Культ чистої Діви веде до ідеї андрогінності.

Проте варто зауважити помилку в розумінні андрогінної природи людини, яку зауважив Франц Баадер, про яку говорив Бердяєв і яку допускає сьогодення. Не можна ототожнювати андрогіна з гермафродитом. Гермафродит є природним змішанням двох статей, за якого не досягається перетворення у вище буття. Андрогін – богоподібність людини, її надприродне піднесення. Баадер вважає, що якщо сила любові андрогінної природи згасає, то тоді з'являється різниця статей як насилля і слабкість, а разом із ними і потяг до тиранії та рабства у подружньому житті, що, варто зауважити, є дуже близьким до бердяєвських ідей.

Адам, як вважає Микола Бердяєв, підпадає під владу природно-родової жіночності, родової сексуальності, яку уособлює Єва, що прикувало його до природного світу – він став рабом відділеної жіночності. «Світ ввіймав Адама і володіє ним через стать, в точці сексуальності прикований Адам до природної необхідності» [4, с. 100]. А згідно з концепцією філософа, істинна любов не сумісна із необхідністю, не знає рабства, а тому любов стає «рідкісною квіткою» у цьому світі. Визволення людини з-під влади природної необхідності, Бердяєв бачив у народженні нового Адама від Діви, яка зачала від Духа. «Христос відновив андрогінний образ у людині і повернув їй діву-Софію» [4, с. 95]. Вічна жіночність долає гріховність народження через статевий акт, приносячи звільнення від природної необхідності. Відтак злиття чоловічого і жіночого начал в досконалу індивідуальність, андрогіна, обирає шлях міс-

тичного злиття, а не злиття через сексуальний акт, який «є вже результатом космічного дроблення цілісності, андрогінної людини і безвихідно трагічний, болючий, безмістовний» [4, с. 101]. З'єднання таким шляхом ілюзорне і відчуття розриву після нього стає ще більш відчутнішим.

Містичне злиття чоловіка та жінки потребує інтимності, воно є таємницею двох і смисл любові може бути лише особистим, закритим для суспільства. Любов, як вважає Микола Бердяєв, не належить світу об'єктивної, об'єктивованій природі та об'єктивованому суспільству, і приходить ніби з іншого світу. У цьому світі вона є поривом безконечної суб'єктивності, належить світові свободи.

Таємниця любові – творче одкровення самої людини у містичній любові, у цьому світі втрачається людиною через її зануреність у повсякденність рутинної проблематичності соціальної сфери життя. Все, що є у цьому світі, все, що допомагає нам пристосуватись до цього світу, зробити його «зручним» та ближчим для нас, прив'язує нас до нього, занурює нас у нього, змушує помирати, забирає нашу свободу. Якщо ми хочемо бути вільними, ми маємо відмовитись від цього світу, від сім'ї, яка покриває нас тугим покривалом турбот, обов'язків, страхів. Відтак відкривається трагічність любові у цьому світі – її загибель. «І найвеличніше в любові те, що зберігає її святість – відречення від усякої життєвої перспективи, жертва життям. Цієї жертви потребує всяка творчість, потребує жертви і творча любов» [4, с. 134]. Жертовність любові, її відреченість від мирського, робить її вільною від цього світу, дає їй свободу. «Свобода любові – істина небесна» [4, с. 135]. Істинна любов у філософії любові Миколи Бердяєва є творчим актом у свободі, через який людина долає веління роду та природну необхідність, долає стать, відкриваючи обличчя іншого у Богові, досягає досконалої індивідуальності – андрогіна.

Література:

1. Бердяєв Н. Метафізика пола и любви / Н. Бердяєв // Эрос и личность: Философия пола и любви. – Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2012. – С. 24–76.
2. Бердяєв Н. Размышление об Эросе / Н. Бердяєв // Эрос и личность: Философия пола и любви. – Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2012. – С. 198–211.

3. Бердяев Николай. Письмо будущей жене Л. Ю. Рапп / Н. Бердяев // Эрос и личность: Философия пола и любви. – Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2012. – С. 21–24.

4. Бердяев Николай. Смысл творчества / Н. Бердяев // Эрос и личность: Философия пола и любви. – Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2012. – С. 86–151.

5. Вулф В. Своя кімната [Электрон. ресурс] / В. Вулф. – Режим доступу : <http://www.bookmate.com/books/Q0Sorwm0>.

6. Унамуно-и-Хуго Мигель. Любовь, боль, сострадание и личность / Унамуно-и-Хуго Мигель // Трактаты о любви. – Москва, 1994. – С. 210–302.

7. Юнг Карл Густав. Психология и алхимия / К. Г. Юнг. – Москва : АСТ Москва, 2008. – 603 с.

Ковальчук Ю. В. Феномен любви в философии пола Николая Бердяева

В статье осуществляется философский анализ феномена любви сквозь призму философии пола, представителя религиозного экзистенциализма – Николая Бердяева. В контексте любовной проблематики исследуется противоречие индивидуального и родового начал, утверждается метафизика пола, рассматривается идея андрогинности как познания совершенной индивидуальности.

Ключевые слова: родовая любовь, пол, индивидуальная любовь, экзистенциализм, эрос, андрогин, творчество, свобода.

Kovalchuk Y. V. The phenomenon of love in Mykola Berdyayev's philosophy of sex

This article contains a philosophical analysis of the phenomenon of love through the prism of the philosophy of sex in the works of Mykola Berdyayev, a representative of religious existentialism. In the context of the question of love, the antagonism between individual and generative principle is researched, the metaphysics of gender consolidated, the idea of androgyny as cognition of consummate individuality examined.

The impetus toward the philosophy of love, and from there, to the problematic concepts, which impelled the representative of religious existentialism – Mykola Berdyayev, to ponder the sphere of love, is «sex.» The concept of «sex» became the place in the philosophy of the Russian thinker, from which he takes his beginning and a two-fold understanding of love (generative and individual), and through which are examined the questions of marriage, family relationships, the birth of children, and the problem of androgyny,

which has a metaphysical character. In the given article the accent is made on the fact that Mykola Berdyayev's concept of love is built not only on the sensual connection of such concepts as «love and sex,» but also on the sensual connection of such concepts as «love and personhood,» «love and freedom,» «love and creativity,» love and individuality (androgyny).» Berdyayev connects the problem of sex and love to the battle between two opposite metaphysical sources – the individual and the generative. Consequently there occur the differentiation of sex from generation, and love from the generative instinct. The Russian existentialist criticises Christian doctrine's traditional treatment of bodily love as something sinful, and sex as a sign of sinfulness in the human being, which allows only one justification for love between a man and a woman – childbirth and reproduction. He speaks about the hypocrisy of such treatment, accusing it of the demonization of sex. Mykola Berdyayev's philosophy of love «ties» sex and love to the mystery of alienation in the world as well as to the mystery of all unification, with the mystery of individuality and eternal life. The philosopher of love indicates the way of Eros as the way of individuality. True love in Mykola Berdyayev's philosophy of love is a free creative act, through which a human being overcomes both the command of generation and nature's necessity; overcoming sex, he uncovers another's face in God, achieving perfect individuality – androgyny.

Keywords: *love, gender, existentialism, eros, androgyny, individuality.*